Filosofie

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 00

Tijdvak 1
Maandag 29 mei
9.00 – 12.00 uur

Dit examen bestaat uit 13 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Opgave 1 Erkenning en identiteit

Met de val van de Berlijnse Muur in 1989 en de daarop volgende hereniging van Duitsland ontstonden er voor de burgers van het 'nieuwe' Duitsland problemen.
Oost-Duitsland en West-Duitsland hebben immers in de afgelopen decennia zeer uiteenlopende economische ontwikkelingen doorgemaakt, en hebben zeer verschillende politieke culturen gekend. Deze cultuurverschillen brengen sociale problemen met zich mee.
In het volgende fragment beschrijft een voormalig Oost-Duits echtpaar zijn ervaringen van vlak na de hereniging; zij beschrijven hier cultuurverschillen die in Duitsland nog steeds merkbaar zijn.

tekst 1

Gisela en Georg wijzen op de grote verschillen die al voor de omwenteling bestonden tussen Oost-Duitsers en West-Duitsers. „Als je in een rij staat en een West-Duitser komt er bij, dan krijgt hij voorrang. (…) Je herkent West-Duitsers aan hun schoenen en kleding. Ze spreken luider, zijn zelfbewuster en komen koel over. West-Duitsers weten bovendien alles veel beter. Oost-Duitsers ergeren zich groen en geel aan deze 'Besser-Wessierei' en aan hun arrogante optreden.
Al voor de 'Wende' bestond er bij Oost-Duitsers een minderwaardigheidscomplex." (…)
Wat de Oost-Duitsers het meeste dwars zit, is dat ze niet gelijkwaardig en met opgeheven hoofd de Duitse eenheid zijn ingegaan. Gisela zegt dat op alle manieren duidelijk wordt gemaakt dat van gelijkwaardigheid geen sprake kan zijn. Van de DDR (het voormalige Oost-Duitsland) bestaat het stereotiepe beeld dat het slechte socialistische systeem ook slechte mensen heeft voortgebracht. „Wij zouden lui en passief zijn en veel te weinig initiatief tonen. Vroeger waren we pakjesontvangers. De vluchtelingen kregen de afgelopen jaren als een soort fooi het West-Duitse begroetingsgeld van honderd D-mark. En nu komen de sociale uitkeringen uit West-Duitse bron. Ons wordt kwalijk genomen dat we geen dankjewel zeggen, maar ze begrijpen niet dat we door zo'n liefdadigheidshouding op onze ziel worden getrapt."

bron: D.J. Elzinga, Een kleine flat in Leipzig; de ongehoorde waarheid over Oost-Duitsland

In het bovenstaande formuleert een voormalig Oost-Duits echtpaar een klacht over gebrek aan erkenning van hun identiteit door de 'Wessies'.

3p **1** ☐ Leg uit wat 'erkenning van identiteit' bij Taylor inhoudt, en maak aan de hand van de hierboven geschetste situatie duidelijk wat volgens hem een belangrijk gevolg kan zijn van onthouding van deze erkenning.

In de 'politiek van gelijkwaardigheid', zoals Taylor deze in het artikel 'De politiek van erkenning' beschrijft, wordt een bepaalde visie op de plaats en de rechten van minderheden in een samenleving uitgedrukt. Het uitgangspunt van de 'politiek van gelijkwaardigheid', dat aan alle mensen gelijke rechten toekomen, is in verband te brengen met gedachten van Immanuel Kant over de mens.

4p **2** ☐ Leg uit hoe volgens Taylor de politiek van gelijkwaardigheid samenhangt met het uitgangspunt van de mondigheid van ieder mens.
Maak in je antwoord zowel duidelijk wat 'mondigheid' bij Kant inhoudt als wat Taylor precies verstaat onder de 'politiek van gelijkwaardigheid'.

Taylor beschrijft in zijn hierboven genoemde artikel de twee meest voorkomende politieke houdingen met betrekking tot minderheden: de 'politiek van gelijkwaardigheid' en de 'politiek van verschil''.
De politiek van verschil, de tegenhanger van de 'politiek van gelijkwaardigheid', heeft het uitgangspunt dat de unieke identiteit van groepen zoals minderheidsculturen, erkend moet worden. Dit betekent dat waarden en tradities van een minderheidscultuur ook met behulp van speciale maatregelen beschermd moeten kunnen worden.
Naast zijn beschrijving van deze bestaande politieke benaderingen introduceert Taylor een eigen alternatief, de 'politiek van gelijk respect'.

3p **3** ☐ Leg uit wat Taylors alternatief: de 'politiek van gelijk respect', inhoudt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Stel dat de Duitse regering een aantal voorzieningen zou treffen die in het voormalige Oost-Duitsland bestonden, zoals gratis gezondheidszorg, of de verplichting voor bedrijven om gratis kinderdagverblijven in te stellen voor kinderen van hun werknemers. Argumenten hiervoor zouden kunnen zijn dat niet alleen alle Duitsers hiervan zouden profiteren, maar vooral ook dat dit het gevoel van eigenwaarde van de 'Ossies' ten goede zou komen.

3p **4** □ Zou het de identiteit van de Oost-Duitsers versterken of juist niet, als de Duitse regering een of meer van de vroegere Oost-Duitse voorzieningen zou overnemen als een gebaar van goede wil tegenover de voormalige Oost-Duitsers?
Baseer de afweging op de drie vormen van politiek met betrekking tot erkenning die Taylor onderscheidt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Opgave 2 Relaties en de rede

In haar studie over de meisjescultuur op middelbare scholen beschrijft Mieke de Waal een aantal fasen in het verliefd worden van meisjes. Zij leren in het begin van de puberteit omgaan met hun eigen verliefdheden en die van anderen. Daarbij spelen vriendinnen vaak een bijzondere rol.

tekst 2

Wanneer een verliefd meisje besluit om tot actie over te gaan, maakt ze daarbij vaak gebruik van het netwerk van bevriende meisjes. Ze ontwikkelt strategische vriendschappen: ze gaat meisjes uit zijn klas ophalen uit de les, en als ze toevallig zijn zus kent, haalt ze daar de banden nauwer mee aan. Een andere manier om via vriendinnen aan de jongen te laten merken dat je verliefd op hem bent, is door gebruik te maken van het feit dat zelfs vertrouwelijke mededelingen doorverteld worden.

bron: Mieke de Waal, Meisjes: een wereld apart.

Aristoteles maakte in zijn ethisch hoofdwerk 'Ethica Nicomacheia' onderscheid tussen drie vormen van vriendschap, waarbij hij het Griekse woord voor 'vriendschap' in een ruime betekenis gebruikt.

4p **5** ☐ Tot welke van deze drie vormen behoort de in tekst 2 genoemde vriendschap tussen meisjes?
Geef in de toelichting op je antwoord de drie vormen weer.

Aristoteles was als ethicus op zoek naar het hoogste doel van het menselijk handelen en naar de hoogste vorm van het menselijk geluk. Voor hem is het van wezenlijk belang dat mensen deugdzaam worden en een goede levenswijze verwerven. Door de ontwikkeling van deugden en een goede levenshouding kan de mens overeenkomstig zijn ware natuur tot een goed mens en daarmee ook gelukkig worden.
In dit proces van menswording kent Aristoteles aan de ware vriendschap een specifieke betekenis toe.

3p **6** ☐ Geef aan welke rol volgens Aristoteles de ware vriendschap speelt bij het streven naar geluk.
Licht in je antwoord toe wat Aristoteles onder geluk verstaat en welke levenshouding bij de ware vriendschap hoort.

Aristoteles laat in zijn ethiek ruimte voor menselijke affecties en emoties. Deze zijn goed zolang de mens ze maar op goede zaken richt, in bedwang houdt en veredelt.
Een heel andere visie op de morele betekenis van affecties en emoties vinden we bij Immanuel Kant. Om subjectieve willekeur te voorkomen wil hij het menselijk handelen binden aan een voor iedereen geldende maatstaf: de categorische imperatief.
Kant fundeert deze categorische imperatief in de rede (Vernunft) van de mens, zoals blijkt uit de tekst 'Anthropologie in pragmatischer Hinsicht.' In deze tekst formuleert Kant drie maximen of grondregels van de Verlichting.
Met deze drie maximen geeft Kant impliciet een verband aan tussen 'het vertrouwen in het eigen denken' en een algemeen geldende moraal in de vorm van de categorische imperatief. Hij doet dat via de rede.

4p **7** ☐ Geef aan hoe Kant via de rede een verband kan leggen tussen 'het vertrouwen in het eigen denken' en een algemeen geldende moraal.

Bij Taylor speelt de rede van de mens een belangrijke rol als hij zich in zijn analyse 'Malaise van de Moderniteit' in de discussie mengt over het hedendaags individualisme. Zo vertrouwt Taylor er bijvoorbeeld op dat deze discussie op een redelijke wijze gevoerd kan worden.

4p **8** ☐ Leg uit in welk opzicht het begrip 'rede' bij Taylor afwijkt van het begrip zoals Kant dat gebruikt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Opgave 3 Het individu en de anderen

De negentiende-eeuwse Franse socioloog en historicus Alexis de Tocqueville beschreef in 'De la Démocratie en Amérique' zijn ervaringen, opgedaan tijdens een verblijf in de Verenigde Staten van Noord-Amerika. De tendens naar meer gelijkheid die hij in Amerika aantrof, zou zich, zo meende hij, onweerstaanbaar over de hele wereld verspreiden.
De volgende passage uit dat werk is beroemd geworden:

tekst 3

„Ik zie dan voor mij een ontelbare massa van in alle opzichten gelijke mensen, die egocentrisch bezig zijn met het rusteloos najagen van de onbeduidende, burgerlijke genoegens waarop zij hun hart gezet hebben. Ieder op zichzelf genomen vormt een eigen wereldje waarbuiten het lot der anderen zich voltrekt; zijn gezin en kennissen betekenen voor hem de mensheid, want ofschoon hij zich beweegt tussen zijn medemensen, neemt hij ze nauwelijks waar. Hij is met hen in voortdurende aanraking zonder dat zij hoegenaamd iets voor hem betekenen. Een vaderland kent hij niet, hoogstens een familieband."

bron: Alexis de Tocqueville, De la Démocratie en Amérique. Deel 1, 1835 en deel 2, 1840.

Het in tekst 3 gestelde vertoont op diverse punten gelijkenis met wat Charles Taylor naar voren brengt in zijn 'Malaise van de Moderniteit'.

4p **9** □ Noem één overeenkomst en één verschil tussen datgene wat De Tocqueville in tekst 3 zegt en datgene wat Charles Taylor zegt over het egocentrisch individualisme.

Het citaat van De Tocqueville is inhoudelijk ook verwant aan het standpunt dat J.S. Mill inneemt in zijn boek 'Over Vrijheid'. Volgens Mill rukte de middelmatigheid steeds verder op. Hij voorzag een Europa dat China qua massaliteit en grauwheid naar de kroon zou steken.
Taylor stelt in 'Malaise van de Moderniteit' dat in de Westerse wereld de traditionele rangen en standen plaats hebben gemaakt voor een meer egalitaire samenleving. Individualisme en persoonlijke ontwikkeling zijn dominante waarden geworden.

5p **10** □ Welke kritiek oefende Mill uit op de Engelse maatschappij van zijn dagen?
Geef daarbij in je antwoord aan of het authentiek individualisme, zoals geschetst door Charles Taylor, deze kritiek zou hebben kunnen ondervangen.

Volgens Taylor beseffen mensen niet altijd hoe belangrijk anderen voor hen zijn. Mensen hebben niet toevallig met elkaar te maken, ze zijn juist wezenlijk op anderen betrokken. De mens is geen monologisch maar een dialogisch wezen. In dit verband komt een bijzonder belang toe aan de mensen die deel uitmaken van onze onmiddellijke leefomgeving. Deze anderen worden ook wel de 'significante anderen' genoemd.

4p **11** □ Waarom zijn volgens Taylor de significante anderen zo belangrijk voor het individu?
Geef twee van de redenen die Taylor naar voren brengt als hij het belang van de significante anderen verduidelijkt.

In zijn werk 'Over de Methode' schetst Descartes zijn zoektocht naar een uitgangspunt dat 'absoluut onbetwijfelbaar' moest zijn. In de waarheid 'Ik denk dus ik ben' vindt hij dit uitgangspunt. Aan deze eerste waarheid ontleent Descartes onder meer het onderscheid tussen een denkende en een uitgebreide substantie.
Ook werd hem allengs duidelijk dat kennis van groot nut kan zijn voor het leven, en dat mensen 'heer en meester van de natuur zouden kunnen worden'.
Taylor biedt in 'Malaise van de Moderniteit' een interpretatie van het denken van Descartes. Hij ziet in Descartes één van de wegbereiders voor het egocentrische individualisme.

4p **12** □ Noem twee redenen die Taylor geeft om Descartes te beschouwen als een wegbereider voor het egocentrisch individualisme.

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Op het festival Ars Electronica, gehouden in september 1999 in het Oostenrijkse Linz, stond de interactieve kunst centraal. In NRC Handelsblad verscheen een bespreking met daarin het volgende:

tekst 4

Door de voortschrijdende technologische ontwikkelingen ziet de mens zichzelf in toenemende mate als een onvoltooid kunstwerk, een lichaam waar je naar believen in kunt snijden en dat je opnieuw kunt modelleren. Tot nu toe betrof dat vooral de buitenkant, de plastische chirurgie.
Genetische manipulatie maakt het mogelijk het lichaam op een fundamenteel niveau voor komende generaties te veranderen. 'Design your own baby', is het perspectief op niet eens zo lange termijn.

bron: NRC Handelsblad van 9 september 1999

Kennis van onze genen zou op verschillende manieren kunnen worden ingezet. Enerzijds kan men er naar streven erfelijke ziekten in een vroegtijdig stadium op te sporen en eventueel te behandelen. Anderzijds is het denkbaar dat iemand, met deze kennis gewapend, pogingen in het werk zal stellen eigenschappen als intelligentie en uiterlijke schoonheid te bevorderen.

4p **13** □ Tast genetische manipulatie de mogelijkheid aan dat mensen zich ontwikkelen tot authentieke personen?
Geef je eigen mening hierover en leg uit wat je verstaat onder een authentiek persoon.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).